

POSVETOVANJA

ODPORNišKO GIBANJE V FURLANIJi

(Videm od 20. do 22. maja 1971)

Pokrajinskim inštitutom za zgodovino osvobodilnega gibanja, ki delujejo ob nacionalnem inštitutu za zgodovino osvobodilnega gibanja v Milanu, se je 14. marca 1970 pridružil še furlanski inštitut. Njegova naloga je znanstveno preučevati zgodovino osvobodilnega gibanja v Furlaniji oziroma v treh provincah — goriški, videmski in pordenonski. Svoje prostore ima v mestni knjižnici, ima pa tudi razmeroma bogat arhiv, ki sta ga zbirali ločeno obe glavni smeri furlanskega odporništva — garibaldinci in ozopovci. Prepričan sem, da je v tem arhivu tudi gradivo za zgodovino našega osvobodilnega boja in obratno.

Furlanski inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja je pod pokroviteljstvom odbora za proslavo 25-letnice osvobojenih ozemelj v Karniji in Furlaniji v dneh od 20. do 22. maja 1971 pripravil znanstveno posvetovanje Odporniško gibanje v Furlaniji. Pobuda zanj je prišla iz potrebe, da bi poglobili enega najbogatejših dogajanj v novejši zgodovini in slišali v svobodnem soočanju mnenj pričevanje oseb, ki so sodelovale v dogodkih ali tem dogodkom posvetile svoje raziskave.

Od petih glavnih referatov je bil prav gotovo najzanimivejši in tudi sprejet z največjim odmevom referat profesorja torinske univerze Guida Quazze. Podal ga je v slavnostnem uvodnem delu posvetovanja v avli videmskega gradu (sicer je bilo posvetovanje v provincijski palači). Profesor Quazza je najprej na kratko označil tri glavna obdobja zgodovinopisja osvobodilnega gibanja v Italiji in sicer prvo od 1945 do 1955, ko so v glavnem pisali udeleženci odporniškega gibanja, drugo od 1955 do 1965, ko so se z zgodovino osvobodilnega gibanja ukvarjali poklicni zgodovinarji na univerzah in je šlo za znanstveno obravnavo dogodkov po virih, vendar z omejenim obzorjem, ter začetek tretjega obdobja po letu 1965, ko poskušajo povezovati zgodovino odporništva z zgodovino Italije in tudi širše. V drugem delu svojega referata je označil štiri glavna ključna obdobja, ki naj bi pritegnila posebno pozornost zgodovinarjev. Prvo je bilo od 1919 do 1925, drugo v letih 1935 in 1936, tretje v letih 1942 in 1943 ter četrto v letih 1945 in 1946. Pri analizi teh obdobij naj bi še posebej preučili dejavnost in vedenje sil, ki »veljajo v družbi« to je predvsem gospodarskih sil (velikega finančnega in industrijskega ter agrarnega kapitala), središča državne moči: krono, visoko birokracijo, vojake na visokih položajih in visoko sodništvo, cerkev kot hrbtnico klera v njenih različnih stopnjah in skupinah, nižje razrede: drobno buržoazijo in delavske ter kmečke množice, še posebej glede na mladino. Nato je na kratko označil vsako od njih in pri-

kazal vlogo teh sil. Na koncu je dejal, da današnja Italija ni takšna, kot so o njej takrat, to je v osvobodilnem gibanju, sanjali, vendar pa ne bi smeli pozabiti tistega, kar je rezistenca dosegla na političnem področju: osebne svobosčine, ustavo z zelo naprednimi členi, republikanski režim, ki je odstranil tistega, ki je bil vse od združitve Italije dalje združevalno središče konservativnih in reakcionarnih sil v Italiji, to je monarhijo.

Profesor rimske univerze Vittorio Emanuele Giuntella je poročal o »novem vodilnem razredu od antifašizma do rezistence«. Potem ko je pojasnil, da pod »vodilnim razredom« razume »organizirano moč, ki ima politično, duhovno in materialno vodstvo v družbi«, je na podlagi številne literature prikazal, kako so ljudje prehajali iz fašizma v antifašizem in navajal razloge, ki so bili odločilni za ta prehod. Kot prepričan katolik se je bolj mudil pri katoličanih in njihovih vrstah odpora. V drugi del referata je vpletel nekaj zanimivih podatkov in razmišljanj o vojnem času, ki ga je prebil kot visok oficir v Furlaniji. Tudi meni osebno je zaupal nekaj podatkov o svojem bivanju v severnem delu Primorske v letu 1943.

Ravnatelj nacionalnega inštituta za zgodovino osvobodilnega gibanja v Milanu prof. Massimo Legnani, je v svojem referatu Partizani, politiki in civilisti v furlanskem odporu govoril predvsem o posebnostih osvobodilnega gibanja v Furlaniji. Ena od posebnosti je bila že v profilu oboroženega boja in sicer v dvojnosti: garibaldinci in ozopovci. Poudaril je, da je v ozopovskih formacijah, ki so jih spočetka ustanavljali privrženci akcijske stranke, pozneje pa je v njih prevladal vpliv krščanskih demokratov, prevladovala močna protikomunistična zaskrbljenost in strah pred stiki s slovenskim partizanstvom in z določitvijo prihodnje vzhodne meje. Vsaka formacija zase je imela v okviru italijanskega partizanstva široko možnost pobude tako na vojaškem kot na političnem področju; obe sta se nekoliko tesneje zbližali poleti 1944. V drugem delu referata je prof. Legnani govoril o političnih tokovih, zlasti še o odnosu katolikov in komunistov do tiska posameznih strank. V tretjem delu je prikazal odnos med civilnim prebivalstvom in upravo na osvobojenih ozemljih ter je svoja izvajanja utemeljeval tudi s podatki o socialni sestavi prebivalstva in novih organov oblasti na osvobojenih območjih v Karniji in Furlaniji poleti 1944.

Za jugoslovanskega udeleženca posvetovanja je bil med zanimivejšimi referati prav gotovo referat profesorja milanske univerze Gianfranca Bianchija Ideje in dejstva v odporu v Furlaniji. Potem ko je orisal osnove »kato-liške rezistence«, je prikazal »nevralgične« točke v odporiškem gibanju v tej pokrajini: dvojnost partizanskih formacij — garibaldincev in ozopovcev, dogodek v Pielungu 19. julija 1944 in poskus združitve obeh formacij, za katero naj bi se jeseni 1943 zavzemali ozopovci, poleti 1944 pa garibaldinci. Največji del referata je obravnaval »slovensko« ali »jugoslovansko« vprašanje, to je odnose med slovenskim in italijanskim osvobodilnim gibanjem, pri čemer je bolj poudarjal ozemeljske zahteve našega narodnoosvobodilnega gibanja do Italije kakor pa sodelovanje na raznih področjih. Ne glede na številne napake v podatkih, poznavalec te tematike nikakor ne more soglašati z nekaterimi sklepi prof. Bianchija, zlasti pa ne z osnovnim sklepom: »Dejansko je bilo stališče nekaterih garibaldinskih enot do Slovanov in do učinkovitosti sodelovanja

z njimi — z objektivnega gledišča in ne glede na drugačna subjektivna prepričanja — nacionalno nevarno za Italijo. Zakaj upoštevalo ni že delujočega slovenskega aneksionizma, čeprav pod aspektom ideološke solidarnosti in internacionalizma, ki se je izražal v obliki ekspanzionistične nestrpnosti, kakor da bi se hotela ustvariti neke vrste »kazenska meja« nasproti Italiji. To pa ne samo zato, da bi ta delala pokoro za grehe fašistov in za svoj nacionalistični imperikalizem, ko bi ji bilo vrnjeno z enako mero, temveč tudi zato, da bi se osvobodilna in razredna vojna združeni uveljavili v predvidenem političnem režimu, ki bi ga bilo treba uvesti po vojni.«

Na koncu svojega referata je prof. Bianchi obravnaval »tako imenovana zблиžanja ozopovcev s sovražnikom« in takšne trditve zavrnil kot neosnovane.

Na nesprijemljiva izvajanja profesorja Bianchija o »slovanskem ekspanzionizmu« je odgovoril Aldo Bressan z Reke.

Na željo furlanskega inštituta za zgodovino osvobodilnega gibanja v Vidmu sem na posvetovanju prebral referat Osvobojeno ozemlje IX. korpusa v Julijski krajini. V njem sem prikazal smotre narodnoosvobodilnega gibanja v Slovenskem primorju, odnos sil pred italijansko kapitulacijo, obseg in vojaško, politično in gospodarsko problematiko osvobojenega ozemlja v različnih časovnih obdobjih od italijanske kapitulacije septembra 1943 do osvoboditve maja 1945.

Pomembno novost v preučevanju novejše zgodovine Furlanije je pomenil referat Pieza Mattionija Ekonomski pogledi in pojavi migracije v Furlaniji pod fašizmom. V njem je prikazal zlasti gospodarske razmere v Furlaniji ob koncu prve svetovne vojne in v prvih povojnih letih, razmah ekonomske emigracije (v letih 1921—1931 več kot 100.000 izseljencev), gospodarski položaj delavcev in kmetov pod fašizmom, gospodarsko politiko fašizma itd.

Po vsakem glavnem referatu je bilo nekaj manjših poročil iz pričevanj udeležencev, ki pa pogosto niso bili tesneje zvezani z glavnimi referati. Tere-sina Degan je bolj v obliki kronike kot strnjene poročila podrobneje poročala o »fašizmu in antifašizmu na desnem bregu Tilmenta« v letih 1919—1928. Piero Pezzè je zanimivo prikazal »odporniške pesmi v Furlaniji in prispevek furlanskih garibaldincev,« ki so jih prepevali, ter omenil tudi vplive slovenskih partizanskih pesmi. Federico Vincenti je obravnaval Furlane v odporništvu v tujini, tudi v Jugoslaviji, razen v Sloveniji. O »političnih organih v partizanskih enotah v Furlaniji« je govoril Luciano De Cillia in prikazal predvsem vlogo političnih komisarjev in njihove naloge (bili so tudi v ozopovskih enotah). Manlio Michelutti je podal bibliografijo »ilegalnega periodičnega tiska v Furlaniji (1943—1945)«, v kateri je upošteval tudi primerke, ki jih hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Vprašanje operativne enotnosti med garibaldinskimi in ozopovskimi enotami v Karniji je obravnaval Tranquillo De Caneva. Silvino Poletto je prikazal »ljudske in zadružne organizme v Furlaniji do osvoboditve«, Ardito Fornasir je obravnaval »nekaterne primere partizanskega sodstva«. Aldo Moretti pa je pregledno prikazal nastanek in razvoj ozopovskih enot v Furlaniji.

Navedena manjša poročila so obravnavala vprašanja, ki se več ali manj tičejo samo Furlanije. Bilo pa je tudi nekaj manjših poročil, ki se tičejo tudi našega narodnoosvobodilnega gibanja. Tako je Mario Lizzero v svojem poročilu

Izvor in posebnosti odpornišva v Furlaniji v glavnih obrisih prikazal stike in sodelovanje odporniškega gibanja Furlanije in slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja od oktobra 1942 dalje, ko je imel kot odposlanec pokrajinskega vodstva KPI za Furlanijo prvi razgovor s komandantom Soškega odreda Mirkom Bračičem. Ko je obravnaval nastanek in razvoj furlanskih garibaldinskih enot, je poudaril zgoden nastanek teh enot pod vplivom narodnoosvobodilnega boja v Slovenskem primorju. Prikazal pa je tudi različnost pogledov na nekatere plati osvobodilnega boja, tudi na reševanje narodnega vprašanja in vprašanja prihodnjih državnih mej. Tudi Giovanni Padoan se je v svojem poročilu o »udarni garibaldinski diviziji Natisone in prispevku komunistov k njeni ustanovitvi« dotikal vprašanj slovenskega osvobodilnega gibanja. O tem je že govoril v svoji knjigi *Abbiamo lottato insieme*, ki je izšla pred nekaj leti, v poročilu pa je naštel tudi nekaj reči (poboj ozopovcev v Porzusu, hladno vojno, Kominform itd.), ki so ovirale pravo vrednotenje garibaldinske divizije Natisone in njenega prispevka k osvoboditvi Italije. Vincenzo Martini je navedel imena partizanov (slovenske in italijanske narodnosti) iz proletarske brigade, ki so padli na goriški fronti in v nemški ofenzivi septembra 1943. Aldo Bressan z Reke pa je dal nekaj »pogledov na sodelovanje med jugoslovanskim in italijanskim odporništvom«.

Tesno povezano z zgodovino osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov, vendar v negativnem smislu, je bilo poročilo Alviseja Savorgnana di Brazzà »o ozopovskem odporništvu v spodnji Furlaniji na poti proti Trstu«. V njem je kot nekdanji poveljnik južne skupine ozopovskih enot prikazal prizadevanja, da bi konec aprila 1945 pospešili prihod britanskih in ameriških sil v Trst, prej kot bi vanj prišla Jugoslovanska armada.

Gradivo s posvetovanja je furlanski inštitut objavil v svoji reviji *Rasegna di storia contemporanea* (letnik II-1972, št. 2—3).

V sklopu posvetovanja so si udeleženci ogledali kraje, ki so bili 1944 na svobodnem ozemlju severovzhodno od Vidma in v Karniji.

Prvo znanstveno posvetovanje furlanskega inštituta za zgodovino osvobodilnega gibanja je vsekakor uspelo. Glavni referati in tudi večina manjših poročil je bila na ustrezni ravni. Kljub različnim osnovnim pogledom na značaj osvobodilnega gibanja med komunisti in krščanskimi demokrati, nekdanjimi garibaldinci in ozopovci, sta pri večini sodelujočih prevladovala strpnost in razumevanje. Govorili smo tudi precej o stikih in odnosih med italijanskim in slovenskim osvobodilnim gibanjem; težko bi rekel, da smo ob tem svoje poglede kaj spremenili, vendar ni bilo kakšnih ostrih izpadov, razen v neki komunikaciji, ki pa edina ni doživela aplavza. Sodimo, da so že nastale razmere za izmenjavo podatkov in da bo slej ko prej prišlo tudi do skupne obravnave nekaterih vprašanj iz zgodovine osvobodilnega boja v sosednjih pokrajinah.

Tone Ferenc